

9-А МІЖНАРОДНА БІЛЕФЕЛЬДСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ Білефельд, Німеччина (2–7 лютого 2009 р.)

Інформація з матеріалів звіту делегації Державної публічної науково-технічної бібліотеки Росії про участь у роботі 9-ї Міжнародної білефельдської конференції 2–7 лютого 2009 р. у м. Білефельд, Німеччина.

Тема конференції – «Підвищення рівня електронної бібліотеки. Поліпшення інформаційного обслуговування, викликане технологічними й економічними факторами» (Upgrading the e-library. Enhanced Information Services Driven by Technology and Economics).

Підтримку конференції, крім університету м. Білефельд, Німецького наукового суспільства (DFG), Міністерства інновацій, науки, досліджень і технологій землі Північного Рейн-Вестфалії й посольства США в Німеччині, виявили видавництва Springer і Elsevier, постачальники інформації Swets, EBSCO, OCLC, постачальники програмних продуктів Microsoft Research, ряд інших організацій і установ. У конференції взяли участь більш 350 делегатів з 20 країн.

Делегати заслухали 30 доповідей і повідомлень по програмі конференції, зроблених представниками Німеччини, Великобританії, США, Нідерландів, Бельгії, Іспанії, і 23 повідомлення в рамках демонстрації компаніями нових продуктів і послуг.

1. Конференцію відкрив Міхаель Хеппнер (Michael Hoerpner), директор бібліотеки університету м. Білефельд. Він відзначив неминучість перетворення електронної бібліотеки (e-library) у бібліотеку більш високого рівня (enhanced library), яка буде вирішувати проблеми реалізації електронної науки (e-science) і електронної освіти (e-learning). Внаслідок дуже швидкого технологічного розвитку сформувалася досить неоднорідна аудиторія електронних бібліотек, у якій можна виділити наступні групи:

- учені (насамперед - математики, фізики, біологи), добре знайомі з новими інформаційно-комунікаційними технологіями;
- представники так званого «покоління Гугл» (Google generation), які з дитинства звикли з повагою ставитися й цінувати електронні документи;
- широка публіка, яка в своїй масі усе ще побоюється «відірватися» від друкованих документів.

Цю різномірність потрібно обов'язково враховувати при плануванні подальшого розвитку електронних бібліотек.

У вітанні Міністра інновацій, науки, досліджень і технологій землі Північного Рейн-Вестфалії Фрідріха Бодє (Friedrich Bode) пролунала досить несподівана новина – концерн Дай-

млер-Бенц закрив свою спеціальну науково-технічну бібліотеку, передавши інформаційне обслуговування досліджень спеціалізованим фірмам і службам (HBZ, Amazon, OELC). Він відзначив, що 70% німецьких студентів використовують Гугл у якості першої пошукової машини й 80% студентів повністю довіряють матеріалам, що містяться в мережному словнику Wikipedia – це створює певне середовище, у якому доводиться працювати університетським бібліотекам. З нових форм обробки інформації Ф. Бодє відзначив збагачення складу даних (data enrichment) і підвищення якості даних (data quality improvement).

2. Як одну з наскрізних тем конференції потрібно відзначити формування системи репозитивів відкритого доступу, зокрема за підтримки Асоціації Європейських університетів. У ключовій лекції на відкритті професійної програми першого дня конференції, президент Асоціації університетів Нідерландів, керівник Робочої групи по Відкритому Доступу Європейської асоціації університетів Сіболт Ноорда (Sijbolt J. Noorda) у доповіді «Європейські університети й Відкритий Доступ» (European Universities and Open Access) повідомив, що в березні 2008 р. на конференції в Барселоні Європейська Асоціація університетів висловила за безумовне прийняття практики відкритого доступу до публікацій університетських учених. Ще одна особливість – проведення «Днів відкритого доступу», а в 2009 р. і «Тижні відкритого доступу» з роз'ясненнями цієї технології та її переваг. У Голландії 2009 рік названий «Роком відкритого доступу».

Лейтмотивом виступу С. Ноорда було геополітичне порівняння значимості впровадження системи відкритого доступу у світі в цілому з відкриттям системи публічних бібліотек, що 200 років тому привело до вільного доступу до друкованих публікацій. На його думку «можливість здійснення контролю доступу до електронного документа після його публікації створили неправильну ілюзію: видавці й постачальники інформації прагнуть зберегти контроль над ними навіть».

Можна зрівняти журнали відкритого доступу з безкоштовним радіомовленням (і телемовленням): в обох випадках платить той, хто зацікавлений у поширенні інформації, а не кінцевий користувач. «Потрібно розуміти, що користуючись платними електронними документами, ми

платимо за сервіс, а не за володіння документами». Заслуговує згадування заклопотаність С. Ноорда переважанням і пріоритетом англомовних текстів у мережних освітніх матеріалах. «Американські фахівці із психології дуже сильні, але вони зовсім не монополісти на цьому полі». Характерно для доповідачів також ясно виражене бажання працювати в інтересах німецькомовного співтовариства.

Темі Відкритого Доступу минулого також присвячені виступи на демонстраційних семінарах, зокрема Софії Джонс (Sophia Jones) з Ноттингемського університету «Вплив системи DRIVER на університетське співтовариство репозитаріїв» (The Impact of DRIVER on the Repository Community, DRIVER – Digital Repository Infrastructure Vision for European Research), виступ Ніни Герлах (Nina Gerlach) і Бірджит Шмідт (Birgit Schmidt) з університету м. Геттінген по формуванню в Німеччині мережі сертифікованих репозитаріїв. Зараз у Європі розгорнуто більш 200 репозитаріїв, з них 138 зареєстровані Німецьким суспільством мережної інформації DINI, при цьому в каталозі Open Doar зареєстровано 130 репозитаріїв, у каталозі ROAR – 97 репозитаріїв. Представники DRIVER припускають створювати мережу національних кореспондентів (country correspondents) для цієї інфраструктури.

Доповідачі відзначали наявність певних протиріч німецького законодавства по копірайту із окремими елементами системи Відкритого Доступу, а також зайву ускладненість системи авторського права. «Зараз у нас кількість різних варіантів правил практичного застосування законів копірайту більше, ніж кількість видавців».

Доповідь незалежного консультанта Лео Вайерса «IR означає також відповідальність установ» (IR also Means Institutional Responsibility) був відмінно ілюстрований фактичним матеріалом. У контексті відкритого доступу заслуговує на увагу думка Л. Вайерса про роль «корпоративної соціальної відповідальності університетів» (corporate social responsibility, CSR) у зародженні й просуванні систем відкритого доступу – цей рух виник винятково «знизу». Настільки ж цікаве твердження Л. Вайерса (його підтримали й інші доповідачі) про неможливість плагіату в системах відкритого доступу, попросту говорячи, занадто багато буде «спостерігачів» і занадто легко можна буде провести порівняння текстів. Як помітив Л. Вайерс «Ви не можете красти кисень із атмосфери!»

Аудиторію порадували цифри, названі Лео Вайерсом і підтверджені в оглядовому виступі представника Генеральної Дирекції Європейського Союзу (Information Society and Media DG) Марио Камполарджо (Mario Campolargo): на 2007 – 2013 рр. Європейський Союз в 7-й Рамковій програмі виділив 10 млрд. євро, у тому числі

на гранті, подані до 17 березня 2009 р., виділено 4 млн. євро. Поки що у світі створене порядку 1 300 репозитаріїв відкритого доступу (правда, деякі з них, наприклад ArXiv, дуже великі); журнали відкритого доступу становлять порядку 15% від загальної кількості наукових журналів.

3. На конференції достатня увага приділялася проектам оцифрування бібліотечних фондів з використання переваг нових технологій. Назвемо, наприклад, найцікавіший проект оцифрування рукописів Британської бібліотеки British Library Manuscripts 2.0, про який розповів керівник проектів оцифрування грецьких рукописів Хуан Гарсес (Juan Garcés). Інтеграція ресурсів з різних бібліотек – Британської бібліотеки, Російської Національної бібліотеки й Національної німецької бібліотеки (Лейпциг) дозволила найбільш повним образом відновити частково втрачені елементи Синайського Кодексу. Кожна сторінка електронного документа представляє:

- ретельно відновлене зображення, що містить найбільш добре збережені в різних оригіналах фрагменти;
- переклад тексту рукопису;
- замітки про проблеми консервації цієї частини документа.

Не випадкове й проставлення індексу 2.0 у цьому проекті. Мова йде про створену можливість збагатити науковими коментарями будь-яку частину документу; ця технологія дозволяє також забезпечити «соціальне групування» (social networking), тобто виявити людей, що цікавляться цим предметом, і сформувати співтовариство фахівців.

Відмінне враження залишило гарячий, зацікавлений виступ Генерального директора Національної німецької бібліотеки й представника European Digital Library Foundation п. Елізабет Нігеманн (Elizabeth Niggemann) про хід формування корпоративної системи Europeana (більш 100 учасників), яка вже зараз, на самому ранньому етапі існування, надає доступ до 4 млн. електронних документів європейської культурної спадщини – текстам з бібліотек і архівів, зображенням, звукозаписам, відео; до 2010 г ця кількість виросте до 6 млн. одиниць. Тематична мережа Europeana створювалася як проект по створенню корпоративної Європейської електронної бібліотеки (European Digital Library Network, Edlnet). Europeana зараз базується й організаційно управляється Національною бібліотекою Нідерландів.

4. Досить широко обговорювалися питання економіки інформаційного обслуговування. Чудова по сміливості оцінок і широті підходу доповідь відомого фахівця в цій області Керол Тенопір (Carol Tenopir, University of Tennessee) «Вкладення університету в бібліотеку: а яка віддача?» (University Investment in the Library: What's the Return?) методологічно заснований на широкомасштабним анкетуванні (на першому

етапі в основному в університеті штату Іллінойс в Урбана-Шампэйн). Ідея підходу К. Тенопір наступна: університети помітну частину засобів на дослідження одержують через систему грантів. Якою мірою університетська бібліотека надає допомогу університету в одержанні гранту? По даним дослідження К. Тенопір при середньому «корисному виході» в зверненнях по гранті близько 4% – 6%, роль посилянь на наукову літературу (сформованих за допомогою бібліотеки, що й утримуються в тексті заявки) виявляється вирішальною. Доповідь містить ретельно оброблені дані про роль власних фондів, зовнішніх стосовно бібліотеки фондів, фондів електронних документів і т.п. фондів, у підвищенні успішності поданої заявки. На другому етапі проекту К. Тенопір обстежувала (на засоби видавництва Elsevier) бібліотеки 8 країн. У цілому, по її даним, віддача від вкладень у формування електронних фондів бібліотеки (return on investment, ROI) становить 4 – 6 долара на вкладений долар.

Економіці інформаційного обслуговування був присвячений окремий «блок» конференції. Як завжди, новаторські ідеї висловлюються у зв'язку з діяльністю компанії Гугл. Насичена фактами й діаграмами доповідь професора університету в Кайзерслаутерні (Німеччина) і Колумбійського університету в Нью Йорку Хендрика Шпека (Hendrik Speck) «Економіка, заснована на комерціалізації уваги – економічне значення системи Google Scholar та ін.» (Attention Based Economics – the Economic Value of Google Scholar and Co.) Справляють враження найцікавіші графіки, що ілюструють зміну середовища спілкування за останні 10 років – від друкованого до Інтернету, переконливі діаграми росту частки Гугла у пошуку та ін. Висновок із доповіді - мова йде про формування бізнес-моделі, заснованої на «комерціалізації уваги» користувачів.

5. Дуже помітно пролунала тема аналізу статистичних даних використання електронних документів. Цьому була присвячена цілком одна з паралельних сесій, і нею завершувалася доповідь блискучого вченого й переконливого оратора Герберта Ван Сомпеля (Herbert Van de Sompel). Він керував відділом автоматизації бібліотеки університету м. Гент, вів курси по комп'ютерних науках у Корнельському університеті, керував програмами розвитку електронних технологій у Британській бібліотеці й науковою бібліотекою Національної лабораторії Лос Аламос (Los Alamos National Laboratory). Г. Сомпель, один із провідних розроблювачів таких новаторських систем і технологій як «Визначник посилянь» (link resolver, для якого програму SFX зробила компанія Ex-Libris), систем Open URL Context-Sensitive Services, Protocol of Metadata Harvesting, Object Re-Use and Exchange, MESUR і інших, представив надмірно скромно названий аналіз «Спроби інновацій у науковій спілкуванні»

(Attempts at Innovations in Scholarly Communication).

На його думку, бібліометрія, заснована на використанні імпаکت-фактору, була адекватна в еру друкованих комунікацій, а для ери мережних комунікацій краще підходить система MESUR, у якій, як і в алгоритмах програми пошуку Гугл, використовується регресивний аналіз – тобто враховується важливість того, «звідки прийшов запит». Уже проаналізоване більш 1 млрд. запитів, що зробили в 2002 – 2007 рр. до більш ніж 50 млн. документів. Аналіз отриманих кластерів підтверджує обґрунтованість методики MESUR і не підтверджує обґрунтованість імпакт-фактору.

У ході паралельної сесії зіставлення цитованості й імпакт-фактору з даними по використанню (usage statistics versus citation) продемонстрував Франк Шольце (Frank Scholze), керівник проектів у Міністерстві науки й мистецтв землі Баден-Вюртемберг (Ministry for Science Research and Arts, Baden-Wurtemberg). Правда, він попередив аудиторію, що зараз виступає не в якості посадової особи, а як колишній співробітник Німецької служби мережної інформації (DINI). Дослідження, виконані в рамках проекту Publisher and Institutional Repository Usage Statistics (PIRUS) виявили розбіжність імпакт-фактору з даними, отриманими за протоколом «Журнальний 1» (JR1) системи мережної статистики COUNTER JR1. До речі, пояснення спостережуваної розбіжності звучить досить просто й переконливо: учені більше читають професійні (у якихось змісті науково-популярні) журнали, а цитують частіше статті чисто наукового змісту.

6. Приведемо витяги з виступів деяких доповідачів, які найбільш притягнули до себе увагу.

Оглядова доповідь керівника ряду дослідницьких програм компанії Майкрософт, присвячених розвитку систем Відкритого Доступу, сумісності архівів і репозитаріїв, забезпеченню схоронності електронних документів і використанню нових ІКТ технологій в освіті, Чи Діркса (Lee Dirks), викликав глибокий інтерес у делегатів. Він перелічив основні елементи того, що прийнято називати терміном e-science і чому поки не існує адекватного перекладу:

- співробітництво різнорідних груп учених, що працюють у різних країнах;
- використання масиву розподілених комп'ютерних потужностей і наборів або колекцій наукових даних;
- безперервний процес «змішування» і «перехресного запилення» різних наук;
- постійний ріст обсягів інформації, що щорічно переробляється, який уже зараз становить сотні Терабайт, і в найближчі рік-два перевершить рівень Петабайт.

Тому формування «кіберінфраструктури» (cyberinfrastructure) являє собою базовий напря-

мок розвитку нинішніх електронних бібліотек. Як приклад, Ч. Діркс розповів про групу з 200 комп'ютерів, кожний з яких збирає дані від 10 датчиків (при цьому вимірюється освітленість, температура повітря, температура ґрунту на різних глибинах, вологість, напрямок і сила вітру, тиск і т.п.) і через бездротову мережу всі ці дані надходять на обробку й формування бази даних із проблем зміни клімату. Такий підхід Ч. Діркс називає Cloud computing.

Початок цим процесам Ч. Діркс бачить у прийнятті протоколів OAI-PMH, SWORD, у розвитку співробітництва – наприклад європейської системи DRIVER і японської системи NII, у формуванні корпоративної системи астрономічних спостережень Sky Server. Майбутнє доповідачеві представляється неминуче пов'язаним з технологією семантичного комп'ютерного рахунку (semantic computing technologies) у комбінації з Cloud computing. При цьому вченим досить буде сформулювати те, що їм потрібно, - а не думати про те, як це зробити.

Уенді Прадт Луджи (Wendy Pradt Lougee), бібліотекар університету штату Міннесота (бібліотека визнана Американською бібліотечною асоціацією кращою бібліотекою 2008 р.), видна фігура в Асоціації наукових бібліотек (ARL), Раді по бібліотечним інформаційним ресурсам (Council on Library and Information Resources) і президент Федерації Електронних бібліотек (Digital Library Federation) зробила доповідь «Вибудовуючи бібліотеку як стратегічне надбання» (Aligning the Library as a Strategic Asset). Базова ідея її виступу – підстроювання університетської бібліотеки під потреби університетського співтовариства. Мова йде про зміну бібліотечної парадигми від акценту на формування колекцій до підвищення ролі досвіду бібліотеки і її можливості підтримати головні завдання користувачів. У цьому вона опирається на ідеї Томаса Куна про революційну зміну бібліотечної парадигми.

На думку Уенді Прадт Луджи бібліотеки й бібліотечна наука в цей момент переживають стадію «революційної науки».

Цікаво й актуально пролунали оцінки й пропозиції доповіді Дірка Левандовскі (Dirk Lewandowski) з Університету прикладних наук м. Гамбург «Як бібліотечні матеріали оранжируються в електронному каталозі бібліотеки?» (How can Library Materials be Ranked in the OPAC?). Чим, на його думку, поганий нинішній електронний каталог?

1. Він не забезпечує повне охоплення наявних бібліотечних матеріалів.

2. Електронний каталог, якщо строго говорити – це конверсія друкованого каталогу, а не

нова ідеологія (це каталог електронних каталожних карток!).

3. Змінилася поведінка користувачів, а нинішній OPAC це ніяк не враховує.

От деякі рецепти й пропозиції Д. Левандовскі:

- Потрібно додавати в каталог Таблиці змісту (Table of Contents).

- Потрібно організувати комплексний об'єднаний пошук (federated search) у каталозі й у доступних базах даних.

- Потрібно додавати елементи технології web 2.0.

Розширенню можливостей використання нових інформаційних технологій була присвячена доповідь керівника відділу біоінформатики Фраунгоферовського суспільства у м. Санкт-Августін (Німеччина), професора Мартін Хоффман-Апитууса (Martin Hofmann-Apitius) «Безпосередній витяг інформації з наукових текстів з метою моделювання й симуляції в науках про життя» (Direct Use of Information Extraction from Scientific Text for Modeling and Simulation in the Life Sciences). Побудована система автоматичного витягу інформації з повних текстів (наприклад, назви всіх генів або білків) дозволяє суттєво скоротити час роботи експертів.

7. Звичайно, частина доповідей конференції полягала в описі досягнень інформаційних технологій «у цілому» і носила номінативний характер. Особистий внесок доповідача в ці розробки або його особиста позиція по застосовності цих технологій або оцінка не відчувається, і його її позиція носить нейтральний, «безрозмірний» характер. Такого роду перерахунками були переповнені виступи президента ИФЛА Клавдії Люкс (Claudia Lux), представника Генеральної Дирекції Європейського Союзу (Information Society and Media DG) Маріо Камполарджо (Mario Campolargo), заст. виконавчого директора Коаліції мережної інформації (Coalition for Networked Information) Джоан Липпінкот (Joan Lippincott), керівника відділу науково-бібліотечного обслуговування Німецького наукового суспільства (DFG) Анн Ліпп (Anne Lipp) та ін.

Однак сам вибір елементів, включених в опис, а також високі положення доповідачів, безпосередньо впливаючих на підтримку досліджень, також досить повчальні і дозволяють відокремити важливе від несуттєвого.

Члени делегації брали активну участь у дискусіях, провели ряд зустрічей і домовилися про встановлення або продовження професійного співробітництва.